

**ОСОБОВІ ІМЕНА РИМО-КАТОЛИКІВ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ
КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ПАРАФІЇ
МІСТЕЧКА МОНАСТИРИЩЕ)**

**PERSONAL NAMES OF ROMAN CATHOLICS OF EASTERN PODILLIA
AT THE END OF THE 19TH CENTURY (USING THE EXAMPLE
OF THE ROMAN CATHOLIC PARISH OF THE TOWN OF MONASTYRYSHCHE)**

Войнова М.В.,

orcid.org/0009-0008-3290-5951

аспірантка кафедри української мови та славістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Статтю присвячено дослідженню семантико-етимологічних особливостей чоловічих та жіночих імен польської громади міста Монастирище Липовецького уїзду Київської губернії та прилеглих сіл. Коротко описано історію міста та появу у ньому римо-католицької спільноти. Акцентовано на тому, що найбільш достовірним джерелом знань про імена мешканців того чи іншого населеного пункту слугують метричні записи. Опрацьовано оцифровані метричні книги римо-католицького костелу за 1874–1889 роки, які знаходяться в базі інтернет-ресурсу FamilySearch. У дослідженні використано принцип наукової етимології та методики хронологічних зрізів. Сформовано чоловічий та жіночий іменники новонароджених цієї етнічної групи. Встановлено, що під впливом політики русифікації документація римо-католицького костелу велася російською мовою. Зафіксовано 390 чоловічих ім'явжитків і 460 – жіночих. Здійснено класифікацію жіночих та чоловічих імен за походженням, проаналізовано частотність їх вживання. Виокремлено 12 груп імен за їх етимологією. Виявлено, що дітей, народжених у змішаних шлюбах, інколи називали іменами, властивими православним, проте у досліджуваному періоді більшість імен належала до римо-католицького іменника, характерного для тогочасної Речі Посполитої. Також виявлено тенденцію до вибору батьками – римо-католиками імен, притаманних типово православному іменнику. Зафіксовано недотримання правил транслітерації так званою «ярижкою» та русифікацію деяких імен, притаманних польському антропонімікону. Проаналізовано особливості надання кількокомпонентних імен, переважно новонародженим шляхетського походження.

Узагальнено, що антропонімічні системи, які сформувалися в культурах різних народів, можуть зазнавати стороннього впливу. Римо-католицький іменник на Східному Поділлі, зокрема, зазнав агресивного впливу внаслідок провадження тогочасною імперією політики русифікації, що врешті призвело до занепаду і зникнення місцевої польської спільноти.

Ключові слова: антропонімікон, іменник, етимологія, Східне Поділля, русифікація, римо-католики.

The article is devoted to the study of semantic and etymological peculiarities of male and female names of the Polish community of Monasteryshche, Lypovets uizd, Kyiv province and adjacent villages. The history of the city and the emergence of the Roman Catholic community in it are briefly described. It is emphasised that the most reliable source of knowledge about the names of the inhabitants of a particular settlement is metric records. The digitised metric books of the Roman Catholic church for 1874–1889, which are in the database of the Internet resource FamilySearch, were processed. The study uses the principle of scientific etymology and the methodology of chronological sections. The masculine and feminine nouns for newborns of this ethnic group have been formed. It is established that under the influence of the Russification policy, the documentation of the Roman Catholic church was kept in Russian. There are 390 male names and 460 female names. The classification of female and male names by origin was carried out, and the frequency of their use was analysed. 12 groups of names are distinguished according to their etymology. It was revealed that children born in mixed marriages were sometimes called by Orthodox names, but in the period under study most of the names belonged to the Roman Catholic noun characteristic of the then Polish-Lithuanian Commonwealth. A tendency towards the choice of Roman Catholic parents with names characteristic of a typical Orthodox noun was also revealed. Non-compliance with the rules of transliteration by the so-called 'yaryzhka' and Russification of some names inherent in the Polish anthroponymicon were recorded. The peculiarities of giving multi-component names, mainly to newborns of noble origin, are analysed.

It is generalised that anthroponymic systems formed in the cultures of different peoples may be subject to external influence. The Roman Catholic noun in Eastern Podillia, in particular, was aggressively influenced by the Russification policy of the empire, which eventually led to the decline and disappearance of the local Polish community.

Key words: anthroponymicon, noun, etymology, Eastern Podillia, Russification, Roman Catholics.

Монастирище, невелике східноподільське місто, вперше згадується у документах на зламі XV–XVI століть. Після розпаду Київської Русі, спричиненого монгольською навалою, опинилося у складі Великого князівства литовського, а якщо точніше – у складі Брацлавського воєводства Речі Посполитої.

Польські королі Стефан Баторій та Сигізмунд Ваза активно заохочували співвітчизників до переселення на малозаселені землі Поділля. Магнатів спокушала перспектива володіння великими маєтностями, дрібну шляхту – добре оплачуваної служби, а посполитих – звільнення від кріпацтва на 20 років.

Одним із таких магнатів був Януш Вишнівецький, найбільший тогочасний землевласник Брацлавщини. Від Вишнівецьких містечко перейшло до Тарлів, потім до Лянцкоронських, ще за певний час до Скоповських – аж поки не перейшло до роду Подоських, які свого часу фундавали побудову костелу. Освячений на честь святого Діонісія Ареопігита, він був не першим католицьким храмом у містечку, але єдиним, збереженим дотепер (щоправда, у вигляді будинку культури). Його метричні книги є джерелом інформації про місцеву римо-католицьку спільноту, в абсолютній більшості репрезентовану етнічними поляками.

«Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» так описує Монастирище: «M. dzieli się na stare i nowe miasto, oraz przedmieścia: Łatyczówkę, Abramówkę i Plaksijówkę, w której Lanckoroński nadał kościołowi 6 chat I 300 mr. ziemi; mają przeszło 600 dm. i liczą 4071 mk. prawosł., 158 katol. i 1165 żyd. (według Pochilewicza); ziemi 6824 dz. Kość. Paraf. Katol.; 4 cerkwie...» [10, с. 654].

У кінці XIX – на початку XX століття Східне Поділля населяли, зокрема, представники таких меншин, як поляки, німці, євреї, – і вони ж сповідували різну віру, що відобразилося на іменниках їхніх громад.

Романа Лободзінська пише: «Для носіїв мови сучасні імена не мають лексичного значення, а лише символічне і культурне, проте бажання довідатися їхнє первинне значення все ще сильне, тим більше, що всі імена – як одно-, так і двоконпонентні, виникали як такі, що мають значення – містили побажання чи характеристику, або передбачення. Ці значення сьогодні складно відтворити, вони часто є гіпотетичними» [5, с. 101] (переклад власний).

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Східноподільський антропонімікон заслуговує на всебічне дослідження, оскільки на Східному Поділлі мешкає досить велика кількість етнічних груп, кожна з яких має власні традиції називання новонароджених. Не будучи герметичними, ці етнічні групи змішувалися, внаслідок чого відбувалися зміни антропонімікону досліджуваної території. З іншого боку, іменник цієї частини України змінювався також внаслідок агресивної політики русифікації.

У процесі дослідження основну увагу акцентуємо на джерелах походження імен, зафіксованих у метричних книгах міста Монастирище Липовецького уїзду Київської губернії, а також на традиціях називання, притаманних селянам

і шляхті, і на причинах змішування римо-католицького і православного іменників.

Предметом аналізу є семантико-етимологічні особливості чоловічих та жіночих імен польської громади міста Монастирище Липовецького уїзду Київської губернії (теперішня Черкаська область).

Метою нашої роботи є дослідження антропонімікону римо-католиків міста Монастирище 1874–1889 роках з використанням принципу наукової етимології та методики хронологічних зрізів, а також методів: описового, класифікації та систематизації.

Джерелом дослідження слугували оцифровані метричні книги, що знаходяться на сторінці ресурсу FamilySearch.

Для досягнення мети потрібно виконати такі **завдання**:

- опрацювати теоретичну літературу з ономастики;
- виявити склад чоловічих та жіночих імен;
- здійснити класифікацію досліджуваних імен за походженням.

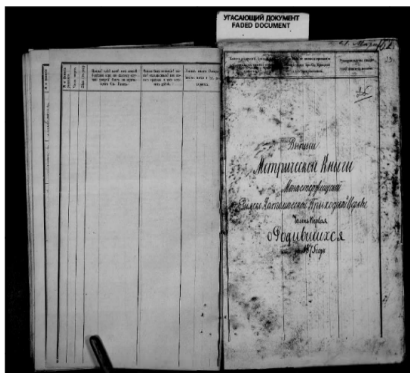
Наукова новизна статті. Регіональна антропоніміка досліджена у працях П. Чучки, Д. та Г. Бучків, Г. Панчук, н. Рульової, М. Худаша, В. Німчука, Г. Бачинської, С. Панцьо, та інших. Проте антропонімікон Східного Поділля залишається малодослідженим, що зумовлює актуальність нашої статті.

Термін «ім'я» вживається у значенні, прийнятому в ономастиці як індивідуальна власна назва, яку надають дитині під час обряду хрещення [7, с. 8]. Імена в українській і польській ономастиці є предметом багатьох досліджень, проте іменник римо-католицької спільноти Східного Поділля залишається малодослідженим.

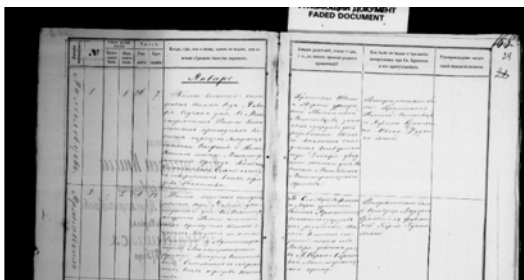
Збираючи матеріал, ми користувалися оцифрованими метричними книгами за 1874–1878, 1882–1889 роки, розміщеними на сторінці ресурсу www.familysearch.org [11]. Прогалини в роках зумовлені відсутністю оцифрованих метричних книг, проте наявний матеріал досить добре відображає тенденції у називанні дітей і дає змогу проаналізувати походження імен новонароджених, охрещених у вищеназваній парафії.

Під тиском політики русифікації священнослужителі вносили записи у метричні книги російською мовою, наслідком чого інколи ставало спотворення, зросійщення оригінального імені – явище, характерне для всіх опрацьованих нами метричних книг. Використання російського дореволюційного правопису, так званої «ярижки», стало обов'язковим після появи Емського указу [12].

Частина метричної книги, призначена для записів про хрещення, містила такі рубрики: прізвище новонародженого; порядковий номер запису; кількість новонароджених чоловічої та жіночої статі; число народження, обставини хрещення (коли, ким, чи самою лише водою, чи з дотриманням всієї церемонії охрещено дитину); соціальний статус, дата народження і місце народження (парафія); ім'я, прізвище хресних, записи про присутніх під час обряду; підпис свідків внесення запису за бажанням. Метричні книги вели священнослужителі Станіслав Осмолюк, Адам Камінський, Лонгин Жарновецький.

Перша сторінка метричної книги, 1875 рік, «о родившихся» [11]

Та ж метрична книга, початок записів [11]

Аналізуючи антропонімікон римо-католиків Монастирища, послуговуємось словником-довідником «Власні імена людей» Л. Скрипник і Н. Дзятківської [1], та «Słownikiem imion» Яна Гжені [4].

Виклад основного матеріалу. У дослідженому періоді зафіксовано 390 чоловічих ім'явжитків, і у них – 120 чоловічих імен, включно з похідними. Враховуючи специфіку та кількість опрацьованого матеріалу, використовуємо описовий метод дослідження для його систематизації та характеристики.

За походженням імена поділяються на:

– латинські (37 імен): Августинь, Альбинь, Антон/Антоні/Антоний, Бонифаций, Вавжинец/Лаврентий, Валенти, Валенсь (похідне від

«Валентіон»), Венедикть, Викентий, Донать, Романь, Бенедикть, Викторь, Домінікь, Еміліянь, Маріань, Ігнатий/Ігнаций/Ігнацы, Іюліянь, Каетань, Корнелий, Лонгинь, Венедикть, Люціушъ, Люциянь, Марекъ/Маркь, Марцинъ/Мартинь, Мариань, Марцели/Марцелій, Павелъ, Павлін (когномен від Paulus), Романь, Титусъ, Фабіянъ, Феликсь, Флоріянъ, Цезарій, Целестинь, Януарій;

– грецькі (21 ім'я): Александръ, Андрей, Аполинари/Аполинарій, Афанасий /Атанази, Базили, Леонъ (грецько-латинське, за однією з версій), Георгий, Геронимъ, Гиляри/Гилярий, Гиполитъ, Григорий, Зенонъ, Ізидоръ, Клеофасъ, Николай, Петръ/Піотръ, Степанъ/ Стефанъ, Теодоръ, Теофіль, Феодосий, Филипъ;

– слов'янські (11 імен): Болеславъ, Бронислав, Вацлавъ, Ярославъ, Владиславъ, Владимиръ, Войцехъ, Казимиръ, Здзіславъ, Станиславъ, Мечиславъ, Брониславъ;

– германські (11 імен): Вильгельмъ, Зигмунтъ, Карль, Леонардъ, Леопольдъ, Людвикъ/Людовикъ, Людгъръ, Ромуальдъ, Норбертъ, Отто, Робертъ;

– давньоєврейські (9 імен): Адамъ, Бениаминъ, Еліяшъ, Емануель, Іосифъ/Йосифъ, Ян/Іванъ/Іванъ/Іоаннъ, Фома, Шимонъ, Яковъ;

– арамейські (4 імені): Варфоломей, Матвей, Михайль/Михалъ, Томахъ;

– італійські: Франц /Францишекъ;

– іспанські: Ксаверій;

– литовські: Витольдъ;

– староанглійські: Едмундъ;

– французькі: Кароль;

– перські: Касперъ.

Найчастіше вживаються такі імена, як Іванъ/Іоаннъ (28), Іосифъ / Йосифъ (26), Антоній/Антонъ (11).

У дослідженому періоді зафіксовано 460 жіночих ім'явжитків, і у них – 97 іночих імен, включно з похідними.

За походженням імена поділяються на:

– латинські (35 імен): Аврелія, Альбіна, Анеля/Аньеля, Антонина, Аугустина, Валентина, Валерія, Вікторія, Виталиса, Винцента, Емілія, Камілія, Клементина/Климентина, Констанція, Корнелія, Луцина/Луція, Маріянна, Мартина, Марцелина, Октавія, Павлина/Пауліна, Петронеля/Петрунеля, Розалія/Росалія, Романа, Руфіна, Сабіна, Терентина, Фавстіна, Феликса, Филипіна, Францишка, Цезарина, Цецилія, Юлія, Юліянна, Юстіна;

– грецькі (22 імені): Агата, Агнешка, Александра, Амброжина, Анастасія, Аполонія,

Варвара, Вероника, Елена/Гелена, Дионисія, Екатерина, Зофія, Исидора, Катарина (Катаржина), Леокадія, Леонія, Малгожата, Софія, Стефанія, Текля, Теофіля, Терезія/Тересія;

– германські (8 імен): Аделя, Аліна, Брунона, Генрика, Кароліна, Людвика, Ядвига;

– давньоєврейські (11 імен): Анна, Елизавета/Елисавета, Ева, Іозефа/Йозефа/Юзефа, Іоанна, Магдалена/Магдаленна, Марія, Марта, Михалина, Саломея, Яніна;

– слов'янські (5 імен): Богданна, Владислава, Казимира, Бронислава, Ванда (проте походження імені остаточно нез'ясоване, можливо, латинське);

– староанглійські: Едвардина.

Не з'ясовано етимологію імен Елеонора та Эвелина, а також Оталія (Отолія), Ян Гженя у «Słownik Imion» пише: «ім'я «Отолія» є одним з найбільш загадкових жіночих імен у Польщі. Походження невідоме, його складно з'ясувати, оскільки це ім'я, найімовірніше, не вживається в інших мовах, Можливо, є варіантом імені «Отилія» [4, с. 362].

Найчастіше вживаються такі жіночі імена: Марія – 80 випадків, Іозефа (також Йозефа, Юзефа) – 28 випадків.

Характеризуючи іменний репертуар римо-католиків, варто зазначити, що більшість імен є традиційними, притаманними полякам всієї тогочасної Речі Посполитої, незалежно від того, під окупацією якої імперії вона перебувала. Проте сильний вплив політики русифікації та неминуча, на нашу думку, асиміляція, призвели до того, що батьки почали обирати для дітей православні варіанти імен, як-от: Андрей, Георгій, Григорій, Николай, Петрь, Матвей, Івань, Катарина та ін. П. Чучка говорить: «Суспільно-політичні умови функціонування ономастикону постійно впливають на сам набір антропооснов народу, а культурно-історичні чинники – на фonomорфемну структуру імен» [2, с. 432], – і це пояснює присутність зросійщених варіантів імен, наприклад, «Елена» як варіант імені «Гелена» (пол. Helena), чи неправильну передачу засобами «ярижки» імені Katarzyna (у метричних книгах присутні варіанти «Катарина» і «Катаржина»).

Місцева шляхта довго зберігала традиції називання, надаючи дітям подвійні та потрійні імена, а іноді – й чотири імені. Усього зафіксовано 27 випадків називання дітей чоловічої статі кількома іменами. Найчастіше це поєднання імен з різних мовних груп: Бруно Франц, Вітольд Вільгельм, Генрик Ярослав, Емануель Маріань Іосиф, Іоаннь Марія Бернардинь,

Войцех Франц Ксаверій, Івань Марія Іосиф Франциск, Марек Марія Станислав Іосиф, Владимир Сигизмунд Бенедикт Петрь. Трохи більша кількість дівчат мала подвійні та потрійні (й одне чотирикомпонентне) імена – 28 осіб у досліджуваному періоді. Найчастіше це поєднання імен з кількох мовних груп, а саме: Анна Станислава, Анна Марія Амброжина, Анастасія Неля, Анна Яніна, Аугустина Марія, Богданна Камілія, Брунона Бронислава, Вероника Саломея, Виталиса Альбіна, Гелена Марія Юстина, Елисавета Анна, Катарина Антонина, Констанція Александра, Леонія Феликса, Марія Бронислава (охрещена в дорослому віці), Марія Октавія, Марія Терезія Емілія Текля, Марія Феликса, Марія Яніна, Марія Амброжина, Марія Исидора Бронислава, Марія Катарина, Отолія Романа, Софія Марія Елена, Станислава Аврелія, Текля Зофія, Терентина Терезія, Ядвига Марія. У досліджуваному періоді зафіксовані випадки надання подвійного імені посполитим.

Висновки та перспективи дальших досліджень. Особові імена за 1874–1889 роки, зафіксовані у метриках римо-католицького костелу містечка Монастирище, належать до «спільної для християнської культури іменної спадщини, за походженням багатомовної і культурно багатозорової» [6, с. 17] (переклад власний). Серед них є імена, запозичені з латини за посередництвом германських і романських мов, імена, запозичені з грецької, єврейської чи арамейської за посередництвом церковнослов'янської мови, а також поодинокі італійські, іспанські, литовські, староанглійські, французькі, перські імена. «У польській ономастичній літературі східнослов'янські впливи були обмежені до давніх Східних Кресів, галицької і львівської земель» [8, с. 82–83], а «також прикордонних польсько-білоруських» [9, с. 113], і саме їх присутність у іменнику Монастирища є характерною ознакою іменного репертуару римо-католицьких меншин на землях, які довгий час належали до Речі Посполитої Обох Народів.

І незважаючи на те, що «антропонімічні системи різних народів від праісторичних часів формувалися в культурі, властивій лише для даного народу» (переклад власний) [3, с. 627], вони могли змінюватися під впливом інших культур, щойно держава втрачала панування над якоюсь територією чи її частиною. Власне, це ми і спостерігаємо у іменнику Монастирища: попри високий рівень освіти тогочасних священослужителів, порівняно високий відсоток шляхти (хай навіть

«застінкової», а проте освіченої, – імена записуються із недотриманням правил транслітерації, як-от «Катаржина» чи «Катарина», або й узагалі русифікуються, наприклад, «Івань/Иванъ», «Яков». З часом це явище лише посилювалось, і невідомо, як довго проіснувала би римо-католицька громада Монастирища, і як би виглядав її іменник зараз, якби радянська влада не вбила

її раніше, перетворивши костел на будинок культури після завершення другої світової війни. Актуальною залишається питання дослідження іменника римо-католицької громади Монастирища від початку ведення перших метричних книг і до зникнення костелу, адже таким чином можна частково простежити історію окремого етносу в місці його компактного проживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : слов.-довід. / за ред. В. М. Русанівського. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. 3-тє вид., випр. Київ: Наук. думка, 2005. 334 с.
2. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 432 с.
3. Abramowicz Z. Żydzi Wschodniej Polski. Seria II: W blasku i w cieniu historii /red. nauk. J. Ławski, B. Olech. Białystok, 2014. s. 627-640.
4. Grzenia J.: Słownik imion. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. 362 s.
5. Łobodzińska R. Imiona pochodzenia germańskiego w polskim systemie imienniczym. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2012. №16, s. 101-108.
6. Malec M. Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce. Kraków: Instytut Języka Polskiego, 1994. 462 s.
7. Malec M. Imię w polskiej antroponimii i kulturze. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. 135 s.
8. Szulowska W. Imiennictwo dawnej ziemi halickiej i lwowskiej. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1992. 87 s.
9. Tichoniuk B. Imiona i ich formy na pograniczu polsko-białoruskim od XVI wieku do roku 1839. Zielona Góra: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego, 2000. 206 s.
10. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. VI: Malczyce/ Red.: B. Chlebowski, F. Sulimierski. Warszawa, 1885. 654 s.
11. Оцифровані метричні книги із записами про народження з римо-католицького костелу міста Монастирище за 1874-1878, 1882-1889 рр.: веб-сайт. URL: <https://www.familysearch.org/uk/> (дата звернення: 21.09.2024).
12. До історії указу 1876 року про заборону українського письменства. *Україна: науковий та літературно-публіцистичний щомісячний журнал*. Київ, 1907. Т. II. № 5. С. 135-151.